

A speciális ellátásról

A Gyermekvédelmi törvény a „speciális ellátású gyermek” kategória megfogalmazásával ráirányította a figyelmet a korábban TBZ-nek¹, inadaptáltaknak, antiszociálisnak, ma magatartási zavarral küzdő, disszociális magatartású, stb. nem tudom, hány fogalommal megjelölt gyermek problémájára, és arra, hogy többletigényű a nevelésük. A törvény követelményeket is támaszt a normatív szabályok megfogalmazásával. E többletigény végre kezdett megjelenni a finanszírozásban, ami elsősorban a státuszok biztosítását jelentette, de kevésbé, vagy egyáltalán nem jelenik meg a dologi finanszírozásban, ami az elfogadott szakmai program jó szintű végrehajtását segítené. Most pedig, a megszorításokkal terhelt vészes években kényszerű visszalépések történnek. Általános értelemben a gyerekek nevelés-oktatása érdekében megmozdított erőforrások a nemzet jövőjébe való befektetések. Különösen szembeötlők ez a speciális ellátású gyermekek esetében, hiszen az ő nevelésük sikere vagy sikertelensége közvetlen anyagi következményekkel is jár. Ha nem tudunk tartós életmódváltást elérni, akkor nem termel értéket, bűnözéssel kárt okoz, és a végén eltartott is lesz. Ha ezeket a veszteségeket egy életre vetítve kiszámoljuk, biztos, hogy megdöbbentő adatot kapunk. De én nem e problémákról szeretnék írni, hanem a speciális ellátás megvalósíthatóságának módjáról, a nevelést meghatározó feltételek egy-két aspektusáról.

■ A GYERMEKVÉDELEM NEM SIKOLTOZIK

A pedagógia feladata a „nevelődési folyamat” szervezése, és e folyamaton belül a nevelés konkrét megvalósítása. E megfogalmazás jelzi, hogy a pedagógiai hatásrendszerben a családon, a pedagóguson, a pedagógiai intézményeken túl, a külső elemek lényeges szerepet kapnak. Holisztikus szemléletű gondolkodásnak kell áthatnia a nevelődési folyamatot. Ezért nem lényegtelen, hogy a társadalmi gyakorlatban megvalósul, a közszereplők által megjelenített erkölcsi értékek és normák, vagy „új erkölcs” címén hirdett erkölcstelenségek milyen széles legitimációt nyernek a társadalom széles rétegeiben. A média által uralt világban a negatív információk is gyorsan és tömegesen terjednek, és éppen e tömeg erősíti legitimációjukat, illetve a beletörődés irányába hat. (Az agresszivitás terjedése jó példa erre.)

A közszereplők mondatainak súlya van. Ilyen súlyos mondat például: „lehet, hogy nem erkölcsös, de jogszerű”. A jogot elválasztani a forrásától, az erkölcstől nagy felelőtlenség. Nesze neked kriminálprevenció! Pedig a prevenció a gyermekvédelem nagy feladatai közé tartozik.

A drogok feletti legitimációs vita ma már nem hasznos, hiszen a tudomány

egyértelműen bizonyítja az egészségre, életmódra ható károságát. Az ezzel kapcsolatosan képviselt értékrelativitás segíti a drogfogyasztás terjedését, csökkenti az ellene való fellépés hatékonyságát. Jól látható ez a marihuána körüli vitákban. Ennek egyik csúcspontja az interneten is olvasható: az egészségügyi miniszter utasító levele az e témával foglalkozó tudósokból álló grémium részére, hogy változtassák meg a tudományos kutatáson alapuló véleményüket. Ma már tudjuk, hogy a forgalomban lévő marihuána hatóanyagtartalma magas, onkológiai kutatások tizenhatszor veszélyesebbnek tartják a pajzstáji rákok kialakulásában, mint az „egyszerű dohányzást”, és hatszor gyakoribb az elmebetegség kialakulása a fogyasztók között a normál populációhoz képest. És nem beszéltünk még a fellépő tanulási nehézségekről.²

A gyermekek zavartalan pszichoszexuális fejlődése a személyiség alakulásának igen lényeges területe. E téren a normális fejlődés a nevelődési folyamat résztvevőitől stabil, átlátható értékrendszert feltételez. Ennek fontos eleme a törvényi háttér. Az Alkotmánybíróság meg-

semmisítette a Btk. 199-200.§-át³ – amit az ideológia győzelmeként értékeltek a józan ész felett – azzal, hogy az országgyűlés új szabályozással biztosítsa a felnövekvő generációk védelmét. Ehhez még a „természetelleni fajtalanság” fogalmát is meghagyta. A szabályozás nem történt meg. A megromló tendenciák léteznek. Ennek a szabályozási hiánynak a következtében születhetett meg az elhíresült ötlet a 14 éven felüliek pornófényképezésbe való bevonásáról. Ez a gyermek „minden felett álló érdeke” amit a gyermekvédelmi törvény megfogalmaz?

A társadalom kettészakadása, az elszegényedés, az ellehetetlenülés, hitvesztés, kapcsolati tőke beszűkülése, összefoglalva a társadalmi tőke gyenge minősége nemigen kedvez az általunk nevelt gyerekek életkilátásainak, de az elszegényedő családok gyermekeinek sem. A korai életszakaszban fellépő anómiás állapotok egyre alacsonyabb életkorra szorítják a bűnözést. Gyakori a kontrollvesztett gyerek és a kontrollvesztett felnőtt is. A szentségeitől megfosztott társadalomnak kevés kapaszkodó adatik.

Csak pár elemét emeltem ki azoknak a körülményeknek, melyek jelentősen befolyásolják a gyermekvédelmet. És a gyermekvédelem nem sikoltozik, nem mutat tükröt. És jön a speciális ellátást

² E kérdésekben a tudomány meglehetősen megosztott, és nincs olyan álláspont, amely egyedül igaznak fogadható el. Az összehasonlítás más legális drogokkal (dohányzás, alkohol fogyasztás, kényszeres evés, gyógyszerfüggőség stb.) sokféle okból nehezített. (a szerk)

³ Természet elleni fajtalanság, természet elleni erőszakos fajtalanság tényállásai (a szerk).

¹ Társadalmi beilleszkedési zavarnak (a szerk.)

igénylő gyermek. Úgy érzem, hogy társadalomból jövő hatások ellenére kell gyermeket nevelnünk.

■ GYERMEKOTTHON TELEPÍTÉSE

Ma, amikor az iskolák és pedagógusok eszköztelenségéről beszélünk, különösen lényeges, hogy egy gyermekotthon, illetve speciális gyermekotthon kialakítása milyen elvek szerint történik. A gyermekotthon területi elhelyezkedése, az épület adottságai eleve meghatározzák a benne végezhető munka tárgyi és szakmai lehetőségeit. Általános gyakorlatnak látom, hogy a létesítés szempontjai között kevésbé szerepel a szakmai lehetőségek számba vétele, illetve a sztereotip szakmai „divatok” szűk szempontjai érvényesülnek. Mindezt megelőzi azonban a négyzetméter, légköbméter és egyéb építési előírásoknak való megfeleltetés. Néha olyan luxuskörülményekkel találkozunk az ember, amelyet a gyermek későbbi életében nagy valószínűséggel képtelen lesz meghaladni, és csak anómiás feszültségeit növeli. Bőjte Csaba atya mondta a gyermekotthonunkat látva,

hogy véleménye szerint olyan körülményeket kell teremteni, amit a gyerek törekedve, de képes meghaladni felnőtt életében. Nem tagadom a tárgyi körülmények fontosságát, de úgy gondolom, hogy gyermekotthont céllal és feladatra hoz létre a fenntartó. Ezért először a pedagógiai protokollt kellene megfogalmazni, és ennek elfogadása után, ehhez kell az épület- és eszközrendszert megteremteni. Tovább fejlesztési lehetőségeket is számba kell venni. Különösen a speciális ellátású növendékek esetében szükséges a tér, a reális feladatrendszer, munka, sport, amelyekben státuszt szerez, szerepeket kapcsol, pozitív karriert futhat be. Ezeknek a lehetőségeknek a gyermekotthonon belül kell rendelkezésre állnia.

■ A SPECIÁLIS ELLÁTÁSÚVÁ NYILVÁNÍTÁS PROBLÉMÁI

Tapasztalatom szerint a speciális ellátású növendékek száma nem fedi le a diszociális tünetekkel rendelkező gyerekek számát. Például a Béke gyermekotthonban a 74 fős létszámkereten belül 32 speciális növendék elhelyezése lehetséges,

eddig még egyszer sem volt a létszámkeret betöltve, de a bűncselekményt elkövető gyerekek száma 58 fő, s a droggal érintett gyerekek száma is 48 fő volt egy adott időszakban. A speciális ellátásúvá nyilvánítást még a gyermekotthonba való bekezdés, áthelyezés előtt kell megtenni, mert az utólagos vizsgálatok már nehézségekbe ütköznek. Akadályozza a szökés, illetve a növendék ellenállása, mert már tudja, hogy ez mit jelent, és megalázónak érzi azt.

■ A SPECIÁLIS ELLÁTÁS IDŐBELI HATÁRAI

Nagy dolognak tartom, hogy először a Béke gyermekotthonban, aztán már máshol is létrejöhessen a speciális ellátású növendékek integrált elhelyezése. Ez a mi gyermekotthonunkban adott volt, hiszen 1968 óta különböző elnevezés alatt mindig ilyen gyerekekkel foglalkoztunk. Az integrált elhelyezés logikusan következik azon törvényi alapelvből, amely a gyermek érzelmi stabilitási igényét helyezte előtérbe a problémák miatti áthelyezésekkel szemben. A gyermekotthon belül

működő speciális csoportok létrehozását nem tartom szerencsésnek. Nincs helye az otthonon belüli szegregációnak, megkülönböztetésnek. Különösen nem pubertás korban. A növendékeknek, minősítésüktől függetlenül, ugyanabban az élet- és foglalkoztatási rendszerben kell részt venniük, mert csak így kamatoztathatók az egyéni és közösségi hatások, hatnak a pozitív kortárs preferenciák.

Tapasztalatunk azt mutatja, hogy a magatartási zavarral küzdő, drogos, bűncselekményes növendékek esetében a stabil változás csak egy hosszabb idő alatt valósul meg, amely idő túlnyúlik a három éves időszakon. Az elhelyezés időbeni behatárolása, különösen a szegregáló intézményekben, magában hordozza az ideiglenességet, illetve az átmenetiséget. Ez nem teremti meg azt az érzelmi stabilitást, kötődési mélységet, amely a változás alapja.

Az időbeni behatárolás abból a téves fogalmi alkalmazásból adódik, amit az intenzitás, illetve hatékonyság jelent. Az intenzitás a gyerek nevelésében számomra értelmezhetetlen fogalom. Ugyan lehet végezni intenzív munkát krízishelyzetek elhárítására, de ez nem egyenlő a gyermek intenzív fejlesztésével. Minden gyereknek egyéni útja van az önfejlődésben, amelyet nem szabad megerőszakolni. Intenzív sertéstartásról, marhatartásról hallottam, de gyerektartásról nem.

A hatékonyságot az elérendő célhoz mérten lehet értelmezni, illetve annak tényleges megvalósulásában. Természetesen, ha azt tűzöm ki, hogy egy fiatal már ne legyen közvetlen szer hatása alatt, azt öt nap alatt elérhetem. De ha azt a célt tűzöm ki, hogy a társadalomban önmegtartó emberként tudjon működni, és családapa tudjon lenni, akkor nyilvánvaló, hogy ez hosszabb távon valósulhat meg, s a gyermekotthon hatékonyságát az utógondozói nyomkövetés igazolja vissza. Cél az is, hogy egy állami gondozott gyermeknek ne legyen állami gondozott gyermeke.

Nem minden speciális ellátású növendéket lehet integráltan nevelni. A Béke gyermekotthon keretében működik egy lakásotthon a bócsai tanyavilágban, ahová az olyan gyerekek kerülnek, akiknek esetében a tettek súlyossága, s főleg a baráti és volt lakóhelyi környezete akadá-

lyozza a fejlődést. E hatások kivédésére kerülnek le ők Bócsára, elsősorban a gyermekotthoni csoportjainkból, másodsorban a közvetlen családból. A tapasztalatok mutatják, hogy a súlyosabb bűncselekményes és drogfogyasztó gyerekek esetében minimum négy év az az idő, ami már olyan változást eredményez, ami a saját családba való visszahelyezést, illetve eredeti gyermekotthoni csoportjába való visszajövetelét lehetővé teszi.

Véleményem szerint meg kell változtatni a törvényi szabályozást abban a tekintetben, hogy a speciális gyermekotthonban vagy csoportban a növendék két-tő évet, esetleg plusz egy évet lehet. Szerencsére az integrált elhelyezés ezt a szabályt feloldja, de nem szünteti meg.

■ MI A SZAKMAI PROTOKOLL ALAPJA

A nevelési célok megvalósulásának átlátható folyamatát a szakmai programban megfogalmazott pedagógiai protokoll biztosítja. Tisztázni kell azonban, hogy a gyermekotthoni feladatoknak csak egy része pedagógiai, még kisebb része pszichológiai munka, másik része gyermekvédelmi, illetve szociális tevékenység. Vigyázni kell arra, hogy a részek összhangja és aránya megfelelő legyen. A gyermekotthonon belüli munka alapja a pedagógia. Ezt egészíti ki, segíti a pszichológus a maga tevékenységével. Ebből következik, hogy a gyermekotthon nem uralhatja el a pszichológiai szemlélet. A speciális és nem speciális ellátású növendékek nevelése normál életfolyamatok és tevékenységek keretében zajlik, s ezt egészítik ki a szükséges speciális foglalkozások. Ott, ahol a pszichológiáé a főszerep, véleményem szerint már baj van. Ha elfogadjuk, hogy a gyermekotthoni tevékenység alapja a pedagógia, akkor olyan alapot kell találni, amely az egyén és a közösség viszonyát természeténél fogva rendez, és magában foglalja az egyéni fejlődés lehetőségét és eredményének transzponálhatóságát. Sokakkal ellentétben, véleményem szerint ez az eszköz a munka, mégpedig a konkrét fizikai munka. Biztosan meghökkentő, hogy nem a tanulást említtem. Nem tagadom természetesen annak fontosságát, de különösen a többszörösen sérült, tanulási nehézségekkel küzdő növendékek eseté-

ben (nálunk jórészt ilyenek vannak) a munkával való nevelés az alap. Ma úgy látom, hogy a munkával való nevelés szitok-szókapcsolat. Egy alkalommal, amikor egy hatóságai ember megdicsérte növendéket, hogy milyen fantasztikus fejlődésen ment keresztül, s én elmondtam neki, hogy milyen kitartó a munkában, sőt még napszámba is jár. Belehallik a verítéke a tányérjába. Azt válaszolta, hogy ezt nem is akarja hallani. Mi az, hogy én gyermeket dolgoztatok?

Nem is lehet találni olyan szakmai pályázatot, amely a gyermekek munkával való nevelését célozná, de rengeteg van olyan, amely tréningekről, terápiákról, szupervíziókról stb. szól, azt sugallva, mintha ezek a nevelést segítő specialitások a szakmai protokoll fő tényezői lennének. Fel sem méri az hatást, amely a munka egyéni és közösségfejlesztő, életszervező, illetve életbe vezető lehetőségét jelenti. A munka adja meg a gyermekkel való partneri viszony keretét és alapját.

■ A NEVELÉS MINT KÖZÖSSÉGI TELJESÍTMÉNY

A pedagógiai protokoll másik alappillére az a szellemiség, amelyen a nevelőotthon élete nyugszik és a nevelő közösség alakul. A nevelődés szervezése, a nevelési munka folyamatos értékválasztáson keresztül zajlik, amelynek keretében ezek az értékek artikulálódnak. Emiatt a nevelői munka sosem lehet értéksemleges, ezért maga a nevelő sem lehet értéksemleges. A gyermekotthon stabilitásának két oldala van. Az egyik az eljárások kiszámíthatósága és átláthatósága, a másik a gyermeket körülvevő felnőttek állandósága. A leglényegesebb, hogy a nevelői fluktuáció, s általában a dolgozói fluktuáció alacsony legyen. A gyermeki kötődések kialakulása a változás alapja. Amikor a gyermekotthonba kerülnek a növendékek, szinte a teljes bizalmatlanság, az eriksoni ösbizalom⁴ lényeges megrendülésének állapotában vannak. A kötődések fokozatosan alakulnak ki, az első fázisban a bizalom olyan, mint ahogy a macska kö-

⁴ Erikson, Erik, E: Gyermekkor és társadalom, 7. fejezet, Az ember nyolc korszaka, Osiris kiadó, Budapest, 2002, 243. oldal.

tódik a házhoz, a második fázisban, a biztonság állapotában, mint kutya a gazdához, a bizonyosság állapotában felismeri a saját értékeit, megéli a fontosságát és így jut el a remény állapotába, amikor a jövő felé fordul, s megjelennek a jövővel kapcsolatos motivációk: iskola, szakma, munkahely, állandó kapcsolat. E folyamatokhoz szükséges, hogy őt szeretet közösség vegye körül, s ne csak szakmai, hanem szeretet cselekvésekben részesüljön, hogy ő is képes legyen szeretet cselekvésekre. Mi nem a tolerancia pedagógiáját, hanem a szeretet pedagógiáját építjük. Azt szoktam mondani, hogy a gyermeket nem kell szeretni. A gyermek biztonsága nem a feléje irányuló különböző szeretetekben valósul meg elsősorban, hanem a felnőt-

tek egymás iránti szeretetén nyugszik. Pláne a mi gyerekeinknek sokan mondták, hogy szeretlek, kisfiam, és jobb állásért, vagy felnőtt összeférhetlenség miatt otthagyták. A felnőttek egymás iránti szeretetében természetesen tartozik bele a gyermek szeretete, s ez az a kohézió, ami megteremti azokat az értékeket és normákat, amelyek túlmutatnak rajtuk felnőtteken, s azt bizonyítják a gyermeknek, hogy amilyen értékek megvalósulását szeretnénk tőle, mi is ugyanazon értékek hatalma alatt állunk és szolgálunk. Ettől lesz hiteles a felnőtt és hiteles a közösség. A gyermekotthonoknak olyan felnőttekre van szüksége, akik nem csak szaktudásukban, de személyiségükben is alkalmasak ezeknek a gyerekeknek a nevelé-

sére. Nem a felnőttöz kell a gyermeket választani, hanem a gyermek problémáit megoldani képes felnőttet kell találni. Nem feledve, hogy a nevelés közösségi teljesítmény.

Rettentően zavar, amikor alapvető emberi érzéseinket és kötelezettségeinket a szakmaiság és tolerancia fogalmiba akarjuk bezsűfolni ahelyett, hogy azokat a maguk értékén megvallanánk. A gyermekotthonban életet élünk, nem egyszerűen dolgozunk. Ez az életrend közvetíti a különböző módszereken, eljárásrendeken keresztül azokat a normákat, amelyeket a gyermek a napi életén keresztül begyakorolhat, magáévá tehet és kivezeti a speciális ellátású gyermek kategóriájából.

Szabodka Péter

Néhány észrevétel a speciális ellátást biztosító szolgáltatásokról

Tapasztalataimat a speciális ellátásról a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság vezetőjeként szerzem nap mint nap, de korábbi, szerhasználókkal folytatott munkám eredményei is meghatározzák látásmódomat.

A szakértői bizottság a speciális ellátás minőségéről a felülvizsgálatok során szerez benyomást.

A felülvizsgálathoz szükséges információk:

- A problémák összefoglalása
- A speciális ellátás időszaka alatt történt kezelések, beavatkozások dokumentációja, zárójelentések, szakorvosi vélemények
- Pedagógiai vélemény, amely tartalmazza a gyermek állapotában bekövetkezett változásokat

Az elmúlt négy év tapasztalatait alapul véve, talán a **szolgáltatások hiányossága** az egyik legkritikusabb pontja a speciális ellátás biztosításának.

A gyermekvédelem jórészt és jó ideje csak magára számíthat a problémák kezelésében. A társszakmák – mindenek előtt az egészségügy – távol maradnak.

A súlyos pszichés zavarok, magatartászavarok tüneteinek kezelésében, illetve enyhítésében lenne leginkább szükség a gyermekpszichiátria közreműködésére.

Nyilvántartásunk szerint a fővárosi szakellátásban évente hozzávetőleg 120 gyermeknek vannak olyan problémái, amelyek a gyógyszeres terápia kiegészítéseként jól megtervezett, huzamos ideig tartó, pszichoterápiás támogatást igényelnek. Információink szerint jelenleg a gyermekpszichiátria a gyógyszer beállításán, kezelésén túl, maximum néhány beteg bentfekvésését tudja biztosítani. Ezen kívül más szolgáltatások nem érhetők el az egészségügyben.

Így jobb híján a gyermekotthon speciális csoportja marad, ahol a mindennapok során jelentkező pszichés zavarok, érzelmi és indulati kontroll-problémákra kell kezelést nyújtani.

A szakemberek, a terapeuták, bizonyos helyeken a pedagógusok, néhol szociális munkások köréből kerülnek ki, akik tanfolyamok, képzések során próbálják a szükséges ismereteket és készségeket megszerezni.

Az otthonokban a speciális csoportokhoz igyekeznek biztosítani a pszichológus munkatársakat, akik a kezelés ne-

hézségeit gyakran megfogalmazzák. Az intézménypszichológus szerepköre miatt – hogy ti. jelen van az otthon életében – csak sajátos viszonyt tud kialakítani a gyermekotthonban. Ezzel szemben a terápiás foglalkozásokban az **objektív, kívülálló, időkereteket meghatározó** szerep nagy segítséget nyújthat, – amely kritériuma is egyben a terápiás munkának. Ha nem ebből a szerepből lép be a pszichológus, akkor a problémát nehezen képes megfelelő távolságból szemlélni, a szubjektivitás gyakran elkerülhetetlen. Az időkeretre való törekvés pedig sokszor felesleges indulatokat gerjeszt akár a gyerekek, akár a kollégák körében.

A pszichológus tudása, szemlélete segítséget jelent a gyermek ellátásában azal, hogy általa a folyamat, a gyermek reakciója sokkal érthetőbbé válik. Támogatást jelenthet a mindennapokban, ha segít a nevelőkben kialakítani a megfelelő attitűdöt, a gyermek felé közvetítendő szükséges elvárásokat. Szintén elengedhetetlen a pszichológus munkája a speci-